

O‘SMIRNING DELIKVENT XULQ-ATVORI: SABAB VA OQIBATLARI

Rustamova Sayyora,

Yasinova Odina,

Panjiyeva Nilufar,

Panjiyeva Parvina

– UMFT universiteti, 550-guruh talabalari

Fan: Ijtimoiy pedagogika

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘smirlar orasida uchraydigan delikvent xulq-atvor muammosi, uning kelib chiqish sabablari hamda shaxs va jamiyat hayotiga ko‘rsatadigan salbiy oqibatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘smirlik davrining psixologik xususiyatlari, oilaviy muhit, ijtimoiy omillar hamda ommaviy axborot vositalari va internetning o‘smirlar xulq-atvoriga ta’siri keng yoritilgan. Maqolada delikvent xulq-atvorning oldini olish yo‘llari hamda o‘smirlarni ijobiy faoliyatga yo‘naltirish masalalari ham muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik davri, delikvent xulq-atvor, psixologik xususiyatlar, ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya, internet ta’siri, ommaviy axborot vositalari, yoshlar muammolari, tarbiya, profilaktika

Kirish

Bugungi globallashuv jarayonida jamiyat hayotining barcha sohalarida tub o‘zgarishlar yuz bermoqda. Bu o‘zgarishlar, ayniqsa, yoshlar hayotida yaqqol namoyon bo‘lmoqda. O‘smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va mas’uliyatli bosqichlardan biri hisoblanadi. Ushbu davrda shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlarini, xulq-atvori va ijtimoiy munosabatlari shakllanadi. Shu sababli ham o‘smirlik davrida yuzaga keladigan muammolar kelajakda inson shaxsining shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

So‘nggi yillarda o‘smirlar o‘rtasida delikvent xulq-atvorning ko‘payib borayotgani jamiyat uchun dolzarb muammolardan biri bo‘lib qolmoqda. Delikvent xulq-atvor — bu jamiyat tomonidan qabul qilingan ijtimoiy, axloqiy va huquqiy me‘yorlarga zid bo‘lgan xatti-harakatlar majmui hisoblanadi. Bunday xatti-harakatlarga tartib buzish, o‘g‘irlik, yolg‘on gapirish, maktabdan qochish, tajovuzkorlik, noqonuniy faoliyat bilan shug‘ullanish kabi holatlar kiradi. Mazkur maqolada o‘smirlar orasida delikvent xulq-atvorning paydo bo‘lish sabablari, uning turlari hamda jamiyat va shaxs hayotiga ko‘rsatadigan salbiy oqibatlarini keng yoritiladi.

O‘smirlik davrining psixologik xususiyatlari

O‘smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va o‘zgaruvchan bosqichlardan biri hisoblanadi. Ushbu davr odatda 12 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan vaqt oralig‘ini o‘z ichiga oladi. Bu davrda inson nafaqat jismoniy, balki psixologik va ijtimoiy jihatdan ham katta o‘zgarishlarni boshdan kechiradi. O‘smirlik davri shaxsning mustaqil fikrlashi, o‘zini anglash va hayotga bo‘lgan qarashlari shakllanadigan muhim bosqichdir. O‘smirlik davrida yoshlar o‘zlarini kattalarga tenglashtirishga harakat qiladi. Ular mustaqil qaror qabul qilishni xohlaydi, o‘z fikrini erkin ifoda etishga intiladi. Shu bilan birga, o‘smirlar ko‘pincha o‘z hissiyotlarini boshqarishda qiynaladi. Ularning kayfiyati tez-tez o‘zgarib turadi, ba‘zan quvnoq, ba‘zan esa tushkun holatda bo‘lishi mumkin. Bu esa ularning atrofdagilar bilan munosabatlariga ham ta‘sir qiladi.

O‘smirlik davrining yana bir muhim psixologik xususiyati — bu o‘ziga baho berish jarayonining shakllanishidir. O‘smirlar o‘z tashqi ko‘rinishiga, tengdoshlar orasidagi mavqeiga katta e‘tibor qaratadi. Agar ular o‘zlarini boshqalardan kam deb his qilsa, bu ularda ishonchsizlik, tajovuzkorlik yoki yolg‘izlik kabi holatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, o‘smirlar bu davrda tengdoshlarining fikriga juda katta ahamiyat beradi. Do‘stlar orasida tan olinishi ular uchun muhim hisoblanadi. Shu sababli o‘smirlar ko‘pincha do‘stlarining ta‘siriga tez beriladi.

Agar o‘smir salbiy muhitga tushib qolsa, u ham shu muhitga moslashishga harakat qiladi.

O‘smirlik davrida mustaqillikka intilish kuchayadi. Ota-onalar nazoratini cheklashga harakat qilish, o‘z qarorlarini mustaqil qabul qilish istagi kuchayadi. Ba‘zan o‘smirlar ota-onalar bilan kelishmovchiliklarga duch keladi. Bu esa oiladagi munosabatlarning murakkablashishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, o‘smirlik davrida qiziqishlar tez o‘zgarib turadi. O‘smirlar yangi faoliyat turlarini sinab ko‘rishga intiladi. Ba‘zan ular xavfli harakatlarga ham qiziqish bildiradi. Tajriba yetishmasligi sababli ular noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishi mumkin. Yuqoridagi psixologik xususiyatlar o‘smirlarning xulq-atvoriga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Agar o‘smirlar to‘g‘ri yo‘naltirilmasa, bu davrda ularda delikvent xulq-atvor shakllanishi ehtimoli ortadi.

Delikvent xulq-atvorning asosiy sabablari

O‘smirlar orasida delikvent xulq-atvorning paydo bo‘lishiga turli omillar sabab bo‘ladi. Bu omillarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

Oilaviy muhit

Oila — shaxs tarbiyasining eng muhim omillaridan biridir. Agar oilada sog‘lom muhit bo‘lmasa, o‘smirning xulq-atvorida salbiy o‘zgarishlar yuzaga kelishi mumkin. Quyidagi holatlar delikvent xulq-atvorni keltirib chiqarishi mumkin:

- Ota-onalar o‘rtasidagi nizolar va ajrimlar
- Ota-onalarning e‘tiborsizligi
- Haddan tashqari qattiqqo‘llik yoki erkinlik
- Oiladagi moddiy muammolar
- Ota-onalarning yomon odatlari

Bunday muhitda ulg‘aygan o‘smirlar ko‘pincha o‘z muammolarini tashqi muhitdan izlaydi va salbiy guruhlariga qo‘shilib qolishi mumkin.

Ijtimoiy muhit

O‘smirlar ko‘pincha o‘z tengdoshlari ta‘siriga tez tushib qoladi. Agar o‘smir salbiy muhitga tushib qolsa, u ham shu muhitning xatti-harakatlarini takrorlashga moyil bo‘ladi. Masalan, maktabdan qochish, tartib buzish, noqonuniy ishlar bilan shug‘ullanish shular jumlasidandir. Do‘stlar tanlashda o‘smirlar ko‘pincha xatoga yo‘l qo‘yadi. Ular o‘zlarini kuchli yoki zamonaviy ko‘rsatish uchun salbiy xatti-harakatlarni namoyon etishga harakat qiladi.

Ta‘lim muassasalari bilan bog‘liq omillar

Maktab ham o‘smir shaxsining shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchilar bilan kelishmovchilik, o‘qishga qiziqmaslik, past baholar olish o‘smirning ruhiyatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Natijada o‘smir maktabdan uzoqlashadi va boshqa salbiy faoliyatlarga berilishi mumkin. Ba‘zan o‘qituvchilarning o‘smirga nisbatan befarqligi ham delikvent xulq-atvorning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi.

Ommaviy axborot vositalari va internet ta‘siri

Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari va internet o‘smirlar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Zamonaviy texnologiyalar orqali o‘smirlar dunyoning turli burchaklaridagi voqealar, yangiliklar va madaniyatlar bilan tanishish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Bu holat, albatta, ijobiy tomonlarga ega bo‘lsa-da, ayrim hollarda o‘smirlar ongiga salbiy ta‘sir ham ko‘rsatishi mumkin. Internet tarmoqlarida zo‘ravonlik, tajovuzkorlik, jinoyatchilik va boshqa salbiy xatti-harakatlarni aks ettiruvchi videolar, o‘yinlar va materiallar keng tarqalgan. O‘smirlar esa ko‘pincha bunday kontentni to‘liq anglamasdan qabul qiladi. Natijada ular real hayotda ham shunday harakatlarni takrorlashga harakat qilishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlar ham o‘smirlarning xulq-atvoriga sezilarli darajada ta‘sir ko‘rsatadi. O‘smirlar ijtimoiy tarmoqlarda mashhur bo‘lish, ko‘proq obunachi va layk yig‘ish uchun turli xavfli yoki noodatiy harakatlarni amalga oshirishi mumkin. Bu esa ularning xavfsizligiga tahdid soladi hamda delikvent xulq-atvorni shakllantirishi mumkin. Shuningdek, internet orqali turli salbiy guruhlar va

noqonuniy faoliyat bilan shug'ullanuvchi shaxslar bilan tanishish xavfi ham mavjud. Ba'zi hollarda o'smirlar bu guruhlariga qo'shilib, noqonuniy harakatlarga jalb qilinishi mumkin. Ommaviy axborot vositalarida zo'ravonlik sahnalari, jinoyatga oid yangiliklar va salbiy voqealarning ko'p yoritilishi ham o'smirlar ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'smirlar bunday holatlarni oddiy hol sifatida qabul qilishi mumkin.

Bundan tashqari, kompyuter o'yinlari ham o'smirlar xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadi. Zo'ravonlik elementlari mavjud o'yinlar o'smirlarning tajovuzkorlik darajasini oshirishi mumkin. Uzoq vaqt davomida internetdan foydalanish esa o'smirlarning ijtimoiy hayotdan uzoqlashishiga olib keladi. Shu sababli ota-onalar va pedagoglar o'smirlarning internetdan foydalanishini nazorat qilishlari, ularga foydali va ijobiy kontentni tanlashda yordam berishlari muhimdir. To'g'ri nazorat va yo'naltirish orqali ommaviy axborot vositalari va internetning salbiy ta'sirini kamaytirish mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'smirlik davri shaxs hayotidagi muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda o'smirlar turli ijtimoiy va psixologik ta'sirlarga duch keladi. Agar bu jarayonda ularga yetarli e'tibor berilmasa, delikvent xulq-atvor shakllanishi mumkin.

Delikvent xulq-atvorning oldini olishda oila, maktab va jamiyatning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. O'smirlarga to'g'ri yo'l ko'rsatish, ularni qo'llab-quvvatlash va ijobiy muhit yaratish orqali jamiyatda sog'lom avlodni shakllantirish mumkin. Shu sababli, har bir ota-ona, pedagog va jamiyat a'zosi o'smirlar tarbiyasiga alohida e'tibor qaratishi lozim. Faqat shundagina delikvent xulq-atvorning oldini olish va yoshlarning barkamol shaxs bo'lib yetishishini ta'minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xaydarov. S.A.(2026). Pedagogik risklarni boshqarishda globallashuv jarayonlarning ahamiyati. International scientific journal. Interpretation and researches. 1(73).

2. Xaydarov. S.A. (2026). Pedagogik risklarni boshqarishning nazariy asoslari va globallashuv jarayonidagi ahamiyati. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 3(1). 159-164.

3. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.

4. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.

5. Xaydarov. S.A.(2026). Migratsiya sharoitida pedagogic risklarni boshqarishning nazariy-metodologik asoslari. Inter education and global study. 4.(1). 246-255.

6. Xaydarov. S.A.(2026). Migratsiya sharoitida yoshlar tarbiyasi: pedagogik risklar va ularning kelib chiqish sabablari. Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. 1.(2). 704 -707.